

การบริหารตนตามแนวพุทธธรรมเพื่อบริหารองค์การทางการศึกษา
Self-Management in Accordance with the Buddhist Principles for the
Administration of Educational Organizations

พระครูปลัดสุราวุฒิ สิริวฑฒโก (อุกฤษโซค)
Phrakrupalad Suravut Sirivaddhako (Ukitchock)^๑
ศุขภิญญา ศรีคำไทย Sukpinya Srikomthai^๒

Received: October 09, 2019

Revised: November 20, 2019

Accepted: December 20, 2019

บทคัดย่อ

การบริหารตนตามแนวพุทธธรรมเพื่อบริหารองค์การทางการศึกษา เป็นการนำหลักพุทธธรรม คือ สติปัฏฐาน ๔ นำมาบูรณาการกับการบริหารตนเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการบริหารองค์การทางการศึกษา อันเป็นกระบวนการทำงานร่วมกันของสติกับปัญญา (สัมปชัญญะ) คือ สติจับให้ปัญญา ดู โดยผู้บริหารองค์การทางการศึกษาใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันตามเป็นจริงที่เกิดขึ้นทั้ง ๔ ด้าน คือ กาย ความรู้สึก จิต และธรรม ประกอบด้วย ๑) การบริหารตนด้วยกายานุปัสสนา (ดูกาย) ผู้บริหารใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันสภาพทางร่างกาย ประกอบด้วยการเรียนรู้จากการทำงาน และการรักษาสุขภาพ ๒) การบริหารตนด้วยเวทนานุปัสสนา (ดูความรู้สึก) ผู้บริหารใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันความรู้สึกสุขทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ที่เกิดขึ้น ประกอบด้วยการทำงานอย่างมีความสุข และการพักผ่อนหย่อนใจ ๓) การบริหารตนด้วยจิตตานุปัสสนา (ดูจิต) ผู้บริหารใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันสภาพจิตใจ ประกอบด้วยความมีจิตใจที่เข้มแข็งมั่นคง การควบคุมตนเอง การมีวิสัยทัศน์ ความขยันหมั่นเพียร ความซื่อสัตย์สุจริต ความเสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และ ๔) การบริหารตนด้วยธัมมานุปัสสนา (ดูธรรม) ผู้บริหารใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันเรื่องราวทั้งหลายที่รู้ที่คิดที่เกิดขึ้นในใจ ประกอบด้วยการประหยัดและเก็บออม การรักษาระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย การปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา และการมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

คำสำคัญ : การบริหารตน, พุทธธรรม, การบริหาร, องค์การทางการศึกษา

^๑คณะสังคมศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

^๒คณะสังคมศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Abstract

The self-management in accordance with the Buddhist principles for the administration of educational organizations is to integrate self-management with the four principles of Satipatthana or the Four Foundations of Mindfulness. It is the co-working of mindfulness and wisdom. Mindfulness is for catching and wisdom is for considering. The administrators of educational organizations observe with mindfulness and realize it with wisdom in 4 aspects; body, feelings, mind, and mind-objects as follows: 1) Self-management based on contemplation of the body is to realize the physical conditions consisting of learning from duty performance and healthcare, 2) Self-management based on contemplation of feelings is to realize pleasant feeling, painful feeling, and neither pleasant nor painful feeling which consists of to work with happiness and to have recreation, 3) Self-management based on contemplation of mind is to realize the mental conditions consisting of mental stability, self-control, effort, honesty, sacrifice and charity, and 4) Self-management based on contemplation of mind-objects is to realize one's thought consisting of economy and saving, discipline, rule of law, moral practice, and loyalty to the nation, religion and monarchy.

Keywords: self-management, buddhadhamma, management, educational organization

บทนำ

การบริหารองค์การโดยทั่วไป คือ การร่วมมือกันทำงานของบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป โดยมีวัตถุประสงค์ของการทำงานร่วมกัน ในการร่วมมือกันทำงานนั้นจะต้องมีบุคคลที่เป็นหัวหน้าที่เราเรียกว่าผู้บริหาร และการร่วมมือกันนั้นจะจัดในรูปองค์การนั้นๆ ส่วนการบริหารการศึกษา คือ การร่วมมือกันของกลุ่มบุคคล โดยมีวัตถุประสงค์ของการทำงานให้บรรลุเป้าหมายการทำงานของกลุ่มบุคคลต้องจัดตั้งเป็นองค์กรประเภทต่างๆ การบริหารเกิดจากการรวมกลุ่มของคนซึ่งมีมาเป็นเวลานาน มนุษย์มีการเรียนรู้โดยธรรมชาติและถ่ายทอดจากคนรุ่นเก่าไปยังคนรุ่นใหม่ต่อเนื่องกันอย่างไม่เป็นทางการ เมื่อมนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นสังคมเป็นชุมชนที่ใหญ่ขึ้น การดำรงชีวิตสลับซับซ้อนมากขึ้น มนุษย์มีแนวคิดในการจัดตั้งสถานศึกษาขึ้น เพื่อให้เป็นแหล่งกลางในการให้การศึกษาจึงเกิดการบริหารการศึกษาขึ้น (นิพนธ์ กินาวงศ์, ๒๕๔๓: ๑๖) การจะกระทำได้อย่างนี้ ปัจจัยหลักที่สำคัญจะขาดเสียมิได้ คือ ผู้บริหาร ซึ่งนับว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อองค์กรชุมชนและสังคมนั้นๆ เนื่องจากเป็นผู้ที่มีบทบาทในการกำหนดนโยบายวางแผนการดำเนินงาน แนวทางปฏิบัติ และเป็นตัวอย่างให้กับผู้อื่นที่อยู่ภายในองค์กร หากผู้บริหารเป็นผู้ที่มีจิตสำนึกในการวางนโยบายและยึดแนวทางในการปฏิบัติอย่างมีคุณธรรม อีกทั้งรู้จักการบริหารงานที่มีประสิทธิภาพและมีคุณธรรม ย่อมส่งผลมายังองค์กรและสังคมโดยส่วนร่วม (พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สัมมาปัญญา/วันจันทร์), ๒๕๕๙: ๔) โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรทางการบริหารการศึกษา กล่าวคือ หลักการบริหารการศึกษาที่เป็นการบริหารตนที่เกี่ยวกับการศึกษา อันเป็นสิ่งที่ผู้บริหารควรนำหลักคุณธรรมจริยธรรมเพื่อนำมาใช้บูรณาการในการบริหารตนเองอันจะเป็นประโยชน์ต่อการบริหารสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ผู้บริหารองค์การทางการศึกษานับว่าเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการที่จะทำให้การจัดการศึกษาได้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องรู้จักบูรณาการพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อเป็นพลังอำนาจเชิงสร้างสรรค์ในการบริหารสถานศึกษายุคใหม่ จึงควรมีการบูรณาการหลักพุทธธรรมกับหลักการบริหารด้านการบริหารตน โดยมีแนวทางการบูรณาการพุทธธรรมกับหลักการบริหารตน คือ ผู้บริหารสถานศึกษาควรบริหารตน ด้วยการมีกำลังปัญญา การทำงานด้วยสุจริตทางกาย วาจา และใจ อันจะทำให้การบริหารตนนั้นเป็นไปได้อย่างถูกต้อง และผู้บริหารสถานศึกษาควรรู้จักปฏิบัติต่อร่างกายของตนเอง รู้จักรับประทานอาหารที่เป็นประโยชน์ พักผ่อนให้เพียงพอ และรู้จักการออกกำลังกายเป็นประจำสม่ำเสมอ เป็นต้น (สมศักดิ์ บุญปุ, ๒๕๕๗ : ๑-๑๒) นอกจากนี้ ความสำคัญของการปฏิบัติตนตามหลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับหลักการบริหารด้านการครองตน การครองคน และการครองงาน อันเป็นสมรรถนะที่สำคัญจำเป็นของผู้บริหารการศึกษาจะส่งผลต่อการบริหารการศึกษาและการปฏิบัติงานของครู และบุคลากรทางการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างยั่งยืน (วรภาส ประสมสุข และนิพนธ์ กินาวงศ์, ๒๕๕๐ : ๖๗)

บทความนี้ ผู้เขียนจะได้นำเสนอแนวคิดการนำหลักพุทธธรรม คือ หลักสติปัฏฐาน ๔ เพื่อบูรณาการกับการบริหารตนของผู้บริหารองค์การทางการศึกษา ซึ่งเป็นผลจากการได้ศึกษาเอกสารบทความ งานวิจัย ที่เกี่ยวกับกับการบริหารตนและการครองตนของผู้บริหาร รวมถึงการบริหารตนและการครองตนตามแนวพุทธธรรม ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านที่สนใจในการนำผลการศึกษาค้นคว้า

ไปใช้ในงานวิชาการและเพื่อให้ผู้บริหารได้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการบริหารการศึกษาต่อไป

หลักการบริหารตนของผู้บริหารองค์การ

หลักการบริหารตนของนักบริหารในโลกตะวันตกยุคใหม่ ในยุคที่อุตสาหกรรมเฟื่องฟูจนเกิดองค์กรทางธุรกิจขนาดใหญ่เห็นได้ชัดว่าใช้ ๒ แนวทางคือ ๑) คือใช้แนวคิดทฤษฎีการบริหารทั่วไปที่มีผู้คิดค้นเอาไว้ก่อนแล้วหรือคิดค้นขึ้นมาด้วยตัวเองในภายหลัง ๒) ใช้แนวคิดทฤษฎีด้านอื่นๆ เข้ามาเสริม เช่น ด้านจิตวิทยา ด้านสังคมวิทยา แต่ในปัจจุบันเมื่อเทคโนโลยีได้รับการพัฒนาขึ้นมาอย่างมากพร้อมกับการเกิดขึ้นของสารสนเทศที่เหลือนั้น ทำให้นักบริหารได้เพิ่มแนวทางที่ ๓ เข้ามาเสริม นั่นคือแนวคิดด้านปรัชญาและศาสนา โดยวิธีการนำเอาบางแง่มุมของแนวคิดทฤษฎีอื่นๆ เข้ามาเสริมเติมเต็มจุดด้อยหรือจุดที่แนวคิดทฤษฎีการบริหารยังมีปัญหาอยู่ นักบริหารตะวันตกบางท่านก็ใช้วิธีการบูรณาการสร้างตัวแบบเชิงบริหารขึ้นมาใหม่เช่นกรณีของ Steve Jobs (พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปญโญ/วันจันทร์), ๒๕๕๙: ๘๙-๙๐) ในโลกปัจจุบัน นักบริหารที่สมบูรณ์แบบ นอกจากต้องมีความรู้ศาสตร์และศิลป์ด้านการบริหารรวมทั้งวิทยาการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องแล้วจะต้องได้รับการฝึกฝนอบรมตนให้ถึงพร้อมด้วยคุณธรรมจริยธรรมอย่างน้อยก็ควรจะเป็นกัลยาณชน คือ เป็นคนดีมีศีลธรรมตามหลักศาสนา มีสติปัญญาเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง รู้วิชาชีวิต มีวุฒิภาวะ มีจิตใจที่หนักแน่นอ่อนโยน เหมาะแก่การใช้ สามารถปรับตัวได้ตามสถานการณ์ (พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปญโญ/วันจันทร์), ๒๕๕๙: ๒๘๘)

หลักการบริหารตน หรือหลักการครองตนนั้น มีนักวิชาการและหน่วยงานต่างๆ ได้เสนอแนวคิดหลักการได้อย่างน่าสนใจ โดยสรุปจากการศึกษาได้ดังนี้

การบริหารตน หรือการครองตนที่จะให้เป็นไปอย่างราบรื่นและมั่นคงต้องให้สอดคล้องกับฐานะตัวเอง คำว่า “ฐานะ” หมายถึง ๑) ความรู้ความสามารถรวมทั้งความถนัด ๒) ทรัพย์สินเงินทอง ๓) ตำแหน่งหน้าที่การงานที่รับผิดชอบ ๔) สภาพแวดล้อมทางสังคมประเทศชาติที่ตนอาศัยอยู่ ถ้าไม่สอดคล้องกับฐานะดังกล่าวนี้ ชีวิตย่อมไม่ราบรื่น โดยหลักการวิธีการบริหารตนที่ถูกต้อง คือ ๑) ใจกว้างเหมือนท้องฟ้าอากาศ ๒) หนักแน่นมั่นคงเหมือนขุนเขา ๓) เยือกเย็นเหมือนน้ำในมหานทีความสำเร็จของการบริหารตนขึ้นอยู่กับควบคุมตนเอง (พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปญโญ/วันจันทร์), ๒๕๕๙: ๓๑-๓๔)

การบริหารตน คือ การเป็นต้นแบบที่ดี องค์ประกอบที่เป็นกิจกรรมการบริหารด้านนี้ได้แก่ การเรียนรู้จากการทำงานเพื่อสร้างทักษะการบริหาร การเรียนรู้จากความผิดพลาดเพื่อสร้างความรับผิดชอบ การเรียนรู้จากคนอื่นเพื่อสร้างบุคลิกภาพ และการเรียนรู้จากการฝึกอบรมเพื่อสร้างวิสัยทัศน์ (อนุสรณ์ ยกให้, ๒๕๕๙)

การบริหารตน หมายถึง ดูแลตนเองให้ดี บำรุงรักษาร่างกายให้มีพลานามัย แข็งแรงพร้อมรับภาระในความรับผิดชอบได้อย่างเต็มที่ โดย ๑) พอใจชีวิต ไม่ว่าจะมียาได้ ตำแหน่งงานระดับใด ครอบครัวอย่างไร ก็ยังทำให้คุณมีความสุขอย่างมั่นคง มีกำลังในการต่อสู้งานและชีวิต ๒) ลิขิตชีวิตตนเองได้ คือมีอิสระในการใช้ชีวิต ไม่ติดยึดสิ่งใด จนขาดความเป็นตัวของตัวเอง (วราภาส ประสมสุข, ๒๕๕๓: ๓๙-๔๐)

การครองตน หมายถึง ความประพฤติ การปฏิบัติตนชอบด้วยคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรมจรรยาบรรณข้าราชการ เป็นที่ยอมรับของบุคคลในส่วนราชการและสังคม ประกอบให้ด้วยคุณธรรม ควรแก่การยกย่อง โดยพิจารณาจากองค์ประกอบค่านิยมพื้นฐาน ๕ ประการ ดังนี้

๑. การพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียร และมีความรับผิดชอบ ประกอบด้วย ๑) มีความวิริยะอุตสาหะ ในงานหน้าที่ความรับผิดชอบ ๒) มีความตั้งใจที่จะทำงานในหน้าที่ที่ได้รับความสำเร็จด้วยตนเอง ๓) มีความอดทนไม่ย่อท้อต่อปัญหา อุปสรรค ๔) มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว และผู้อื่น

๒. การประหยัดและเก็บออม ประกอบด้วย ๑) รู้จักใช้จ่ายตามควรแห่งฐานะ ๒) รู้จักใช้ทรัพย์สินของทางราชการให้เป็นประโยชน์และประหยัด ๓) รู้จักมัธยัสถ์และเก็บออม เพื่อสร้างฐานะตนเองและครอบครัว ๔) รู้จักดูแล บำรุง และรักษาทรัพย์สินของตนเองและส่วนรวม

๓. การรักษาระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย ประกอบด้วย ๑) เป็นผู้รักษาและปฏิบัติตามระเบียบและกฎหมายที่กำหนดไว้ ๒) ประพฤติและปฏิบัติตน อันอาจเป็นตัวอย่างแก่บุคคลโดยทั่วไป ๓) เชื่อฟัง และให้ความเคารพต่อผู้บังคับบัญชา ๔) เป็นผู้ตรงต่อเวลา

๔. การปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา ประกอบด้วย ๑) ละเว้นต่อการประพฤติชั่วและไม่ลุ่มหลงอบายมุข ๒) เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ๓) มีความซื่อสัตย์ สุจริตต่อตนเองและผู้อื่น ๔) มีความเมตตา กรุณา โอบอ้อมอารีต่อบุคคลอื่นโดยทั่วไป

๕. การมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ประกอบด้วย ๑) ส่งเสริมสนับสนุนระบอบประชาธิปไตย และปฏิบัติตามนโยบายของทางราชการและรัฐบาล ๒) เข้าร่วมในศาสนกิจและทำนุบำรุงศาสนา ๓) ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี เช่น ป้องกันประเทศ เสียภาษี เคารพกฎหมาย เป็นต้น ๔) มีความจงรักภักดีและเทิดทูนในสถาบันพระมหากษัตริย์ เช่น ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามพระบรมราโชวาท หรือเข้าร่วมพิธีในโอกาสสำคัญอย่างสม่ำเสมอ เป็นกิจวัตรปกติ เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๖๒).

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษาเอกสารข้างต้น สรุปหลักการบริหารตนของผู้บริหารองค์การ ประกอบด้วยหลักการบริหารตน ๑๔ หลักการ คือ ๑) การเรียนรู้จากการทำงาน ๒) การรักษาสภาพ ๓) การทำงานอย่างมีความสุข ๔) การพักผ่อนหย่อนใจ ๕) ความมีจิตใจที่เข้มแข็งมั่นคง ๖) การควบคุมตนเอง ๗) การมีวิสัยทัศน์ ๘) ความขยันหมั่นเพียร ๙) ความซื่อสัตย์สุจริต ๑๐) ความเสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ๑๑) การประหยัดและเก็บออม ๑๒) การรักษาระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย ๑๓) การปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา และ ๑๔) การมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

หลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารองค์การทางการศึกษา

พระพุทธศาสนามีหลักธรรมเกี่ยวกับการบริหารจัดการทุกมิติ โดยเน้นที่การพัฒนามนุษย์ให้มีความงอกงามทั้งทางร่างกายและจิตใจเป็นเบื้องต้น ให้เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมที่สมบูรณ์ จากนั้นมนุษย์จึงไปทำการบริหาร (พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สัมมาปัญญา/วันจันทร์), ๒๕๕๙: ๔) ในการพัฒนาจิตซึ่งมีรากฐานมาจากพุทธธรรมนั้นให้ความสำคัญกับเรื่องสติในฐานะที่เป็นสภาวะจิตที่มีคุณภาพในการทำงานไปสู่ปัญญาภายในและคุณภาพจิตที่มีคุณค่าทั้งหลาย เช่น ความรัก ความเมตตา ความเสียสละ ความอดทนและการให้อภัย เป็นต้น จากสภาพปัญหาที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น การที่

ผู้บริหารนำหลักสติมาใช้ในการบริหารการศึกษาถือเป็นวิธีการที่จะช่วยพัฒนาสถานศึกษาในทุกด้าน โดยนำหลักสติมาใช้เป็นวิถีขององค์กรทั้งในการบริหารการศึกษาของผู้บริหาร คือ การบริหารตน เพื่อการทำงานร่วมกันเป็นทีมจนนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการศึกษา

สติ มีความหมายหลายประการ คือ ความตามระลึกถึง ความระลึกได้เฉพาะหน้า สติ คือ ความระลึกได้ ความจำได้ ความไม่เลื่อนลอย ความไม่หลงลืม (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓/๑๒) ความระลึกได้เป็นลักษณะ การไม่ลืมเป็นรส การเฝ้ารักษาเป็นปัจจุปัฏฐาน และสติปัฏฐาน ๔ เป็นปทัฏฐานของสติ (พระเอฮารา พระโสมเถระและพระเขมินทเถระ, ๒๕๔๑: ๑๐๔) ความระลึกได้ นึกได้ ความไม่เผอเรอ การคุมใจไว้กับกิจ หรือคุมจิตไว้กับสิ่งที่เกี่ยวข้อง (กายอยู่กับกิจ จิตอยู่กับงาน) จำการทำและคำที่พูดแล้วแม่นยำได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๑: ๓๙๕) ความระมัดระวัง ความตื่นตัวต่อหน้าที่ ภาวะที่พร้อมอยู่เสมอในการคอยรับรู้ต่อสิ่งต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และตระหนักรู้ว่าควรปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ อย่างไร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๙: หน้า ๘๐๔)

การเจริญสติในทางพระพุทธศาสนานั้นจะยึดหลักการได้หลายประการ โดยมีหลักการเจริญสติที่จะนำมาบูรณาการกับการบริหารตนในบทความนี้ คือ การเจริญสติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งถือว่าเป็นทางสายตรงและเป็นทางสายเอก ที่จะนำผู้ปฏิบัติไปสู่จุดหมายสูงสุด คือความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวงได้ ดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะ และปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุลูญาธรรม เพื่อให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ” (ที.ม. (ไทย). ๑๐/๓๗๓/๓๐๑)

หลักสติปัฏฐาน ๔ เป็นคำสอนหลักของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก และเป็นการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงธรรมที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ส่วนวิธีการนั้นก็คือ เทคนิคและวิธีปฏิบัติต่างๆ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติสามารถบรรลุผลสำเร็จในการปฏิบัติได้ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ (วริยา ชีรวรรโณ และคนอื่นๆ, ๒๕๔๘: ๙)

ความหมายของสติปัฏฐาน คือ สติที่จดจ่ออย่างต่อเนื่องที่สภาวะธรรมทางกายและทางจิต ต้องกำหนดรู้ปัจจุบันอารมณ์ที่ปรากฏทางทวาร ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ สติปัฏฐาน ๔ ได้แก่ ธรรมที่เป็นอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งสติ (ความระลึกได้) ทั้ง ๔ คือ ๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐานมีสติพิจารณาเห็นกายในกาย ทั้งภายในและภายนอก ๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานมีสติพิจารณาเวทนาในเวทนา ทั้งภายในและภายนอก ๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานมีสติพิจารณาเห็นจิตในจิต ทั้งภายในและภายนอก ๔) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานมีสติพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ทั้งภายในและภายนอก (พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๖: ๖๑) โดยมีองค์ประกอบของสติปัฏฐาน ๔ ปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุลูญาธรรม เพื่อให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ สติปัฏฐาน ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ๑) พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ ๒) พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ ๓) พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและ โทมนัสในโลกได้ ๔) พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่

มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ (ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒-๔๐๕/๓๐๑-๓๔๐)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงหลักสติปัฏฐาน ๔ ไว้ว่า การฝึกในเรื่องสตินี้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาปัญญานั้นเอง สัมปชัญญะ หรือ ปัญญา ก็คือ ความรู้ความเข้าใจตระหนักชัดในสิ่งที่สติกำหนดไว้นั้น สัมปชัญญะ คือ ปัญญาที่พิจารณาและรู้เท่าทันอารมณ์ที่สติกำหนด ทำให้ไม่หลงไหลไปได้ และเข้าใจ ถูกต้องตามสภาวะที่เป็นจริง สติ คือ การกำหนด หมายตัวคอยจับอารมณ์ไว้ ทำให้ตามทันทุกขณะ ไม่สั่นเลือนเลอะพลาดสับสน การเจริญสติปัฏฐาน คือการเป็นอยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ ซึ่งทำให้ภาพตัวตนที่จิตอวิชชาปั้นแต่ง ไม่มีช่องที่จะแทรกตัวเข้ามาในความคิดแล้วก่อปัญหาขึ้นได้ การปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐานนี้ นักศึกษาฝ่ายตะวันตกบางท่านนำไปเปรียบเทียบกับวิธีการแบบจิตวิเคราะห์ของจิตแพทย์ (Psychiatrist) สมัยปัจจุบัน และประเมินคุณค่าว่าสติปัฏฐานได้ผลดีกว่า และใช้ประโยชน์ได้กว้างขวางกว่า เพราะทุกคนสามารถปฏิบัติได้เอง และใช้ในยามปรกติเพื่อความสุขภาพจิตที่ดีได้ด้วย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๘ : ๗๖๖-๗๖๙) นอกจากนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ยังได้สรุปหลักสติปัฏฐาน ๔ ได้ดังนี้

๑. กายานุปัสสนา การพิจารณากาย หรือตามดูรู้ทันกาย ประกอบด้วย ๑) อานาปานสติ คือ ไปในที่สงัด นั่งท่าสมาธิ ตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก โดยอาการต่างๆ ๒) กำหนดอริยาบถ คือ เมื่อยืน เดิน นั่ง นอน หรือร่างกายอยู่ในอาการอย่างใดก็รู้ชัดในอาการที่เป็นอยู่ ๓) สัมปชัญญะ คือ มีสัมปชัญญะในการกระทำทุกอย่าง และความเคลื่อนไหวทุกอย่าง เช่นการก้าวเดิน การเหลียวมอง การเหยียดมือ นุ่งห่มผ้า กิน ดื่ม เคี้ยว ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะการตื่น การหลับ การพูด การนั่ง เป็นต้น ๔) ปฏิกุลมณสิการ คือ พิจารณาร่างกายของตน ตั้งแต่ศีรษะจรดปลายเท้า ซึ่งมีส่วนประกอบที่ไม่สะอาดมากมายมารวมอยู่ด้วยกัน ๕) ธาตุนนสิการ คือ พิจารณาร่างกายของตน โดยให้เห็นแยกประเภทเป็นธาตุ ๔ ๖) นวสีวิกา คือ มองเห็นศพที่อยู่ในสภาพต่างกัน โดยระยะเวลา ๔ ระยะ ตั้งแต่ตายใหม่ไปจนถึงกระดูกผุ แล้วในแต่ละภพนั้น ให้ย้อนมานึกถึงร่างกายของตน ว่าก็จะต้องเป็นเช่นนั้นเหมือนกัน

๒. เวทนานุปัสสนา การตามดูรู้ทันเวทนา คือ เมื่อเกิดความรู้สึกสุข กิติ ทุกข์ กิตี ฉะเฉยๆ กิตี ทั้งที่เป็นชนิดสามิส และนิรามิส ก็รู้ชัด ตามที่เป็นอยู่ในขณะนั้นๆ

๓. จิตตานุปัสสนา การตามดูรู้ทันจิต คือ จิตของตนในขณะนั้นๆ เป็นอย่างไร เช่น มีราคะ ไม่มีราคะมีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ ฟุ้งซ่าน เป็นสมาธิ หลุดพ้น ยังไม่หลุดพ้น ฯลฯ ก็รู้ชัดตามที่มีเป็นอยู่ในขณะนั้นๆ

๔. ธัมมานุปัสสนา การตามดูรู้ทันธรรม ประกอบด้วย ๑) นิรวณ คือ รู้ชัดในขณะนั้นว่า นิรวณ ๕ แต่ละอย่างมีอยู่ในใจตนหรือไม่ ที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้นได้อย่างไร ที่เกิดขึ้นแล้ว ละเสียได้อย่างไร ที่ละได้แล้ว ไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปอย่างไร รู้ชัด ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้น ๒) ชันธ คือ กำหนดรู้ว่า ชันธ ๕ แต่ละอย่าง คืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ดับไปได้อย่างไร ๓) आयตนะภายในภายนอกแต่ละอย่างรู้ชัดในสัณญ์ณที่ที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยอายตนะนั้นรู้ชัดว่า สักโกเชนที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้นได้อย่างไร ที่เกิดขึ้นแล้ว ละเสียได้อย่างไร ที่ละได้แล้ว ไม่เกิดขึ้นได้อีกต่อไปอย่างไร ๔) โพชฌงค์ คือ รู้ชัดในขณะนั้นว่า โพชฌงค์ ๗ แต่ละอย่างมีอยู่ในใจตนเองหรือไม่ ที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้นได้อย่างไร ที่เกิดขึ้นแล้ว

เจริญเต็มบริบูรณ์ได้อย่างไร ๕) อริยสัจ คือ รู้ชัดอริยสัจ ๔ แต่ละอย่างตามความเป็นจริง ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๘: ๗๖๕-๗๖๖)

สรุปว่า สติปัญญา หมายถึง การพิจารณาเห็นกาย เวทนา จิต ธรรม โดยมีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ เพื่อกำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้ โดยสรุปหลักสติปัญญา ๔ ได้แก่ ๑) กายานุปัสสนา (ดูกาย) การพิจารณากาย หรือตามดูรู้ทันกาย ประกอบด้วย อานาปานสติ กำหนดอิริยาบถ สัมปชัญญะ ปฏิกุลมณสิกการ ชาติมนสิกการ นวสีวิกา ๒) เวทนานุปัสสนา (ดูความรู้สึก) การตามดูรู้ทันเวทนา ๓) จิตตานุปัสสนา (ดูจิต) การตามดูรู้ทันจิต และ ๔) ธัมมานุปัสสนา (ดูธรรม) การตามดูรู้ทันธรรม คือ นิรวรณ ๕) ฌาน ๖) อายตนะภายในภายนอก โพชฌงค์ และอริยสัจ

แนวทางการบริหารตนตามแนวพุทธธรรมเพื่อบริหารองค์การทางการศึกษา

ผู้เขียนได้นำผลสรุปการศึกษาหลักการบริหารตนของผู้บริหารองค์การ จำนวน ๑๔ หลักการ และผลสรุปหลักสติปัญญา ๔ เพื่อนำมาบูรณาการเป็นแนวทางการบริหารตนตามแนวพุทธธรรมเพื่อบริหารองค์การทางการศึกษา ได้ดังนี้

การบริหารตนตามแนวพุทธธรรมเพื่อบริหารองค์การทางการศึกษา เป็นกระบวนการทำงานร่วมกันของสติกับปัญญา (สัมปชัญญะ) คือ สติจับให้ปัญญาดู โดยผู้บริหารองค์การทางการศึกษาใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันตามเป็นจริงที่เกิดขึ้นทั้ง ๔ ด้าน คือ กาย ความรู้สึก จิต และธรรม โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑. การบริหารตนด้วยกายานุปัสสนา (ดูกาย) คือ ผู้บริหารใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันสภาพทางร่างกาย และความเป็นผู้มีสติในการควบคุมตนเอง ได้แก่

๑.๑ การเรียนรู้จากการทำงาน ผู้บริหารมีความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น สามารถจูงใจ และให้ความร่วมมือเอาใจใส่ต่อผู้ร่วมงานการศึกษา การปรับตัวเองให้เข้าได้กับผู้ร่วมงานการศึกษา และการประสานความเข้าใจในการทำงาน

๑.๒ การรักษาสุขภาพ ผู้บริหารออกกำลังกาย การรับประทานอาหารที่ดีมีประโยชน์ต่อร่างกาย และนอนหลับพักผ่อนอย่างเพียงพอ รวมถึงมีการออกกำลังกาย หรือเล่นกีฬาเป็นประจำ

๒. การบริหารตนด้วยเวทนานุปัสสนา (ดูความรู้สึก) คือ ผู้บริหารใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันความรู้สึกสุขทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ที่เกิดขึ้น และความเป็นผู้มีสติรวดเร็วทันเวลาในทุกกรณี ได้แก่

๒.๑ การทำงานอย่างมีความสุข ผู้บริหารกระตุ้นความรู้สึกบวก คิดถึงสิ่งดีอันจะทำให้รู้สึกมีความสุข และรู้สึกมีพลังมากยิ่งขึ้น ฝึกบ่มเพาะความรู้สึกผาสุก ความเข้มแข็ง และความผูกพัน รวมถึงการฝึกเห็นคุณค่าพอใจสิ่งที่ตนมีจะทำให้เรามีความสุข

๒.๒ การพักผ่อนหย่อนใจ ผู้บริหารทำกิจกรรมหลังจากที่ทำงานพักผ่อน ทำให้ทั้งร่างกายและจิตใจพร้อมที่จะกลับไปทำงานอีกครั้ง โดยเลือกกิจกรรมยามว่างที่ชอบและรู้สึกผ่อนคลายพักผ่อนหย่อนใจ รวมถึงการสวดมนต์เป็นประจำซึ่งเป็นการปลดปล่อยพลังและการเพิ่มพลังชีวิตได้อย่างเต็มที่

๓. การบริหารตนด้วยจิตตานุปัสสนา (ดูจิต) คือ ผู้บริหารใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันสภาพจิตใจ และความเป็นผู้มีสติรู้จักยับยั้งชั่งใจทันต่อเหตุการณ์ ได้แก่

๓.๑ ความมีจิตใจที่เข้มแข็ง ผู้บริหารมีวิธีการสร้างเสริมภาวะจิตใจและอารมณ์ให้เข้มแข็ง ด้วยการระบุปัญหาและวางแผน โดยตระหนักถึงจุดอ่อนและจุดแข็ง ทบทวนประสบการณ์ที่ผ่านมา สร้างความคิดด้านบวกพร้อมรับมือกับปัญหาที่จะเกิดขึ้น

๓.๒ การควบคุมตนเอง ผู้บริหารมีการทบทวนตนเองตามความเป็นจริงอย่างเป็นประจำ ด้วยฝึกตัวให้มีสติระลึกรู้ รู้จักไตร่ตรอง เหมือนจิตที่ตามดูพฤติกรรมตน ฝึกใจตัวเองให้รู้จักควบคุมพฤติกรรมที่ออกไปเป็นพฤติกรรมที่เหมาะสม ตามเหตุ ตามกาลเทศะ ทำให้เกิดการรู้เท่าทันตามความเป็นจริง

๓.๓ การมีวิสัยทัศน์ ผู้บริหารมีความคิดวิเคราะห์กำหนดทิศทางเพื่อกำหนดเป้าหมายการบริหารการศึกษาไปสู่อนาคต และต้องมีความสามารถในการจูงใจให้บุคลากรทางการศึกษาให้เห็นพ้องต้องกันและโน้มนำให้เกิดผลสู่เป้าหมายที่ดีในอนาคต

๓.๔ ความขยันหมั่นเพียร ผู้บริหารมีความวิริยะอุตสาหะในงานหน้าที่ความรับผิดชอบ โดยการอำนวยการ ควบคุมกำกับติดตามงานทั้งในรูปแบบการประชุม และติดตามในพื้นที่อย่างสม่ำเสมอ และมีความตั้งใจที่จะทำงานในหน้าที่ให้ได้รับความสำเร็จด้วยการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด มีความอดทนไม่ย่อท้อต่อปัญหาอุปสรรค และมีความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว และผู้อื่นอย่างจริงจัง

๓.๕ ความซื่อสัตย์สุจริต ผู้บริหารมีความประพฤติตรงต่อเวลา ต่อหน้าที่ และต่อวิชาชีพ มีความจริงใจ ไม่มีความลำเอียง ไม่ทุจริตคดโกงทั้งทางตรงและทางอ้อม รู้หน้าที่การงานของตนเอง ปฏิบัติเต็มกำลังความสามารถด้วยความบริสุทธิ์ใจ และประกอบด้วยมีสัจจะ การคิด การพูด การทำแต่ความจริง มีความเป็นธรรม มีใจเป็นกลาง ไม่มีอคติและความลำเอียง

๓.๖ ความเสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ผู้บริหารมีใจกว้างพร้อมรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของคนอื่น เป็นคนใจไม่คับแคบ เห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตน แต่พร้อมที่จะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละแม้ความสุขสบายส่วนตน หรือผลประโยชน์ส่วนตนได้

๔. การบริหารตนด้วยธัมมานุปัสสนา (ดูธรรม) คือ ผู้บริหารใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันเรื่องราวทั้งหลายที่รู้ที่คิดที่เกิดขึ้นในใจ และความเป็นผู้มีสติในการแสวงหาและบริโภคนปัจจัยได้แก่

๔.๑ การประหยัดและเก็บออม ผู้บริหารรู้จักใช้จ่ายตามควรแห่งฐานะและรู้จักใช้ทรัพย์สินของทางราชการให้เป็นประโยชน์และประหยัด โดยได้กำหนดหลักเกณฑ์การใช้ทรัพย์สินของทางราชการ เช่น รถยนต์ และวางมาตรการประหยัดพลังงานในหน่วยงานรู้จักมัธยัสถ์และเก็บออมเพื่อสร้างฐานะตนเองและครอบครัว รวมถึงการจัดทำแผนดูแล บำรุง และรักษาทรัพย์สินของตนเองและส่วนรวมพร้อมทั้งติดตามตรวจสอบอย่างสม่ำเสมอ

๔.๒ การรักษาระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย ผู้บริหารรักษาและปฏิบัติตามระเบียบและกฎหมายที่กำหนดไว้เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาและบุคคลโดยทั่วไปอย่างสม่ำเสมอ และให้ความสำคัญกับการตรงต่อเวลาทั้งในเรื่องงานและวินัยส่วนตัว

๔.๓ การปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา ผู้บริหารมีความประพฤติปฏิบัติตนตามหลักคำสอนของศาสนาที่ตนเองนับถือ โดยละเว้นต่อการประพฤติชั่วทั้งทางกาย วาจา ใจ และไม่ลุ่มหลงมัวเมาในอบายมุขสิ่งเสพติด การทำความดีทั้งทางกาย วาจา ใจ การให้ทาน การรักษาศีล การมี

เมตตาจิตต่อตนเองและเพื่อนร่วมงาน และการทำจิตใจให้ผ่องใสบริสุทธิ์ด้วยการฝึกจิตให้มีสมาธิอันเป็นจิตที่สงบผ่องใสมีพลังเกิดความสุขต่อตนเอง

๔.๔ การมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ผู้บริหารมีการส่งเสริมสนับสนุนระบบประชาธิปไตย เข้าร่วมปฏิบัติศาสนกิจและทำนุบำรุงศาสนาในเทศกาลสำคัญทางศาสนา รวมถึงเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี เข้าร่วมพิธีในโอกาสสำคัญของประเทศและปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามพระบรมราโชวาท อันแสดงออกถึงความจงรักภักดีและเทิดทูนในสถาบัน

บทสรุป

หลักการบริหารตนของผู้บริหารองค์การ เป็นการนำหลักการบริหารมาใช้ในการบริหารตนเองของผู้บริหาร ประกอบด้วยด้วยหลักการบริหารตน ๑๔ หลักการ คือ ๑) การเรียนรู้จากการทำงาน ๒) การรักษาสุขภาพ ๓) การทำงานอย่างมีความสุข ๔) การพักผ่อนหย่อนใจ ๕) ความมีจิตใจที่เข้มแข็งมั่นคง ๖) การควบคุมตนเอง ๗) การมีวิสัยทัศน์ ๘) ความขยันหมั่นเพียร ๙) ความซื่อสัตย์สุจริต ๑๐) ความเสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ๑๑) การประหยัดและเก็บออม ๑๒) การรักษาระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย ๑๓) การปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา และ ๑๔) การมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

สติปัญญา ๔ เป็นการพิจารณาเห็นกาย เวทนา จิต ธรรม โดยมีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ เพื่อกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ โดยสรุปหลักสติปัญญา ๔ ได้แก่ ๑) กายานุปัสสนา (ดูกาย) การพิจารณากาย หรือตามดูรู้ทันกาย ประกอบด้วย อานาปานสติ กำหนดอริยาบถ สัมปชัญญะ ปฏิกุศลมนสิการ ธาตุมนสิการ นวสีวิกา ๒) เวทนานุปัสสนา (ดูความรู้สึก) การตามดูรู้ทันเวทนา ๓) จิตตานุปัสสนา (ดูจิต) การตามดูรู้ทันจิต และ ๔) ธัมมานุปัสสนา (ดูธรรม) การตามดูรู้ทันธรรม คือ นิเวธน์ ชันธ์ आयตนะภายในภายนอก โพชฌงค์ และอริยสัจ

องค์ความรู้จากการศึกษา เป็นการบริหารตนตามแนวพุทธธรรมเพื่อบริหารองค์การทางการศึกษา เป็นกระบวนการทำงานร่วมกันของสติกับปัญญา (สัมปชัญญะ) คือ สติจับให้ปัญญาดู โดยผู้บริหารองค์การทางการศึกษาใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันตามเป็นจริงที่เกิดขึ้นทั้ง ๔ ด้าน คือ กาย ความรู้สึก จิต และธรรม ประกอบด้วย

๑. การบริหารตนด้วยกายานุปัสสนา (ดูกาย) ผู้บริหารใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันสภาพทางร่างกาย ประกอบด้วย ๑) การเรียนรู้จากการทำงาน ๒) การรักษาสุขภาพ

๒. การบริหารตนด้วยเวทนานุปัสสนา (ดูความรู้สึก) ผู้บริหารใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันความรู้สึกสุขทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ที่เกิดขึ้น ประกอบด้วย ๑) การทำงานอย่างมีความสุข ๒) การพักผ่อนหย่อนใจ

๓. การบริหารตนด้วยจิตตานุปัสสนา (ดูจิต) ผู้บริหารใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันสภาพจิตใจ ประกอบด้วย ๑) ความมีจิตใจที่เข้มแข็งมั่นคง ๒) การควบคุมตนเอง ๓) การมีวิสัยทัศน์ ๔) ความขยันหมั่นเพียร ๕) ความซื่อสัตย์สุจริต ๖) ความเสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

๔. การบริหารตนด้วยธัมมานุปัสสนา (ดูธรรม) ผู้บริหารใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันเรื่องราวทั้งหลายที่รู้ที่คิดที่เกิดขึ้นในใจ ประกอบด้วย ๑) การประหยัดและเก็บออม ๒) การรักษา

ระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย ๓) การปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา ๔) การมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

และสรุปองค์ความรู้จากการศึกษาครั้งนี้เป็นแนวทางการบริหารตนตามแนวพุทธธรรมเพื่อบริหารองค์การทางการศึกษา ดังแสดงในภาพนี้

ภาพการบริหารตนตามแนวพุทธธรรมเพื่อบริหารองค์การทางการศึกษา

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ. (๒๖ พ.ย. ๒๕๖๒). **แบบรายงานการคัดเลือกข้าราชการพลเรือนดีเด่น ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๐ (แบบ ๑)**. แหล่งที่มา: www2.diw.go.th/HRMC/Registration/แบบคัดเลือก60.doc
- นิพนธ์ กินาวงศ์. (๒๕๕๓). **หลักการบริหารการศึกษา**. พิษณุโลก : ตระกูลไทย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (๒๕๕๖). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: เอส อาร์ พรินติ้ง แมสโปรดักส์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (๒๕๕๙). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (๒๕๕๑). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : เอส อาร์ พรินติ้ง แมสโปรดักส์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (๒๕๕๘). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔๓. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ผลิธิมม์.
- พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สัมมาปัญญา/วันจันทร์). (๒๕๕๙). **บูรณาการพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างพลังบริหาร**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเอฮารา พระโสมเถระและพระเขมินทเถระ. (๒๕๕๑). **วิมุตติมรรค**. แปลโดย พระราชวรมณี และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (๒๕๓๙). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วรภาส ประสมสุข และนิพนธ์ กินาวงศ์. (๒๕๕๐). **หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธธรรม. วารสารศึกษาศาสตร์. ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๙-มีนาคม : ๖๗.**
- วรภาส ประสมสุข. (๒๕๕๓). **หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธธรรม**. วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- วริยา ชีรวรรณ และคนอื่นๆ. (๒๕๕๘). **วิวัฒนาการการตีความคำสอนเรื่องสมาธิในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมศักดิ์ บุญปู. (๒๕๕๗). **พลธรรม : พลังอำนาจเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษายุคใหม่. วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ กันยายน-ธันวาคม : ๑-๑๒.**
- อนุสรณ์ ยกให้. (๒๕๕๙). **การนำเสนอรูปแบบการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน**. วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยนเรศวร.